

ESKİ TÜRK DESTANLARINDA VE TÜRK ŞİİRİNDE ÖNE ÇIKAN TİPLER

Eski Türk Tarihinde olduğu gibi, Türk İslâm Tarihinde de Türkler; hak ve hukûk kurallarını yaşamak ve yaşatmak uğruna, ilâhî adaleti tesis etme yolunda, insan için, insanlık adına göçler yapmışlar, savaflara katılmışlar, yeni fetihlerde, istîlâ ve gazalarda bulunarak güçlü devletlerin sahibi olmuşlardır. Tarihte eşine az rastlanır bir ordu ve devlet geleneğine sahibi olma başarısını elde eden Türkler, aynı zamanda yeni coğrafyalar üzerinde kurdukları atlı-göçebe ve yerleşik kültür ve medeniyetin yapısına uygun idealist insan tiplerini de yetiştirme başarısını göstermişlerdir. Göçlerde, seferlerde, av törenleri ve savaflarda yararlılık göstermek, başarılar elde etmek, cihat yapmak, kahramanlık göstermek yüce erdemlerden sayılmış, toplum tarafından kabul görmüş, sürekli övülmüş ve yüceltilmiştir. Hattâ kişi, hangi işi başarmış, hangi yararlılığı ve kahramanlığı göstermiş ise toplum ona bu meziyetinden ötürü ad koymuş, beylik vermiş, soyunun o adla devamını sağlamış ve bu şekilde kendisine sosyal bir statü kazandırmıştır. “Kalaç”, “Karluk”, “Kangaluk”, “Avşar”, “Kayı”, “Yazır”, “Bayat”, “Boğaç Han”, “Yunus”, “Mevlâna”, “Hacı Bayram”, “Fatih”, “Kanunî”, “Atatürk” gibi adlara sahip olma şeref ve erdemini gösteren kişiliklerin her birisi, bu adlara layık işler başarmış birer “alp”, “eren”, yahut “alperen” hüviyetine sahip tiplerdir.

Oğuz Kağan, tarih içindeki hayatı ile destanlara bürünmüş ender “alp” tipinden birisidir. Sürekli hareket halinde ve arayışlar içerisinde bulunan bir millete liderlik yapan Oğuz, ömrü boyunca at sırtından inmemiş, inandığı yüce değerler uğruna dünyayı hakimiyeti altına alma iştîyâkında olan bir idealist, bu yolda yetişmiş büyük bir cihangirdir. “ A l p ” tipinin bütün hususiyetlerini bünyesinde bulunduran Oğuz Kağan, zaferle dönülen bir seferin sonunda verdiği ziyafette:

*Demir kargı olsun orman
Av yerine yürüsün kulan
Daha deniz daha müren
Güneş bayrak gök kurukan”¹*

gibi insanın; cihangirlik, kahramanlık duygularını kabartan, kişiye umut ve güven telkin eden hitabında oğullarına, beylerine ve milletine; daha nice denizlerin aşılmasını, daha nice ırmakların geçilmesini yer ve mekân adı belirtmeksizin, zaman tayin etmeden hedef göstermesi, onun, cihâna hükmetme idealinin açık bir göstergesidir. Gök kubbeyi ülkenin çadırı, güneşi bu ülkenin bayrağı olarak tahâyâyül eden Oğuz, muhteşem bir “ a l p ” tipi, gerçek anlamda bir cihân hakimidir. Cihâna hükmetme idealini, iştîyak olmaktan çıkarıp, onu bir hayat tarzı haline getiren alplerin bu üstün meziyetleri, ancak ruhlara nüfuz etmiş samimi ve son derece kuvvetli bir imân ile izâh olunabilir. Oğullarına yurdu paylaştırdıktan sonra onlara hitaben:

*Ay oğullar köp men aşdum
Uruşgular köp men kördüm
Çıda birle köp ok atdum
Aygır birle köp yürüdüm
Düşmanlar-nı iğlagurdum
Dostlarum-nı men kültürdüm
Kök Tengri-ge men ötedim
Sen-ler-ge biremen yurtum²*

¹) Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar**, 1, Dergâh Yayınları, İSTANBUL, 1976,s.13.

²) Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, C.1, s. 20,21.

“Ey oğullarım! Ben çok yaşlandım. Ben çok savaşlar gördüm. Çıda ile çok ok attım. Aygır ile çok yürüdüm. Düşmanları ağlattım. Dostlarımı ben güldürdüm. Gök Tanrı’ya (borcumu) ödedim. Sizlere (de) Yurdumu veriyorum.” diyen Oğuz Kağan’a, sahip olduğu yüce idealleri kazandıran kaynağın, özellikle “*Kök Tengri-ge men ötedim*” ifadesinde de görüleceği gibi, derin ve güçlü bir Tanrı inancının olduğu aşikârdır.

Sorumluluğunu bilen yöneticilerin, milletle hesaplaşmasının tarihî birer belgesi hüviyetini de taşıma hususiyeti gösteren Göktürk Kitabeleri; bir yönüyle milletin yöneticilerine, yöneticilerin ise millete olan karşılıklı sorumluluklarını ortaya koyan birer ibret vesikasıdır. “*Türk Milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin ...*”; “*Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, Kağan oturdum. Kağan oturup, aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.*”³ gibi ifadeler, dağılmış olan bir milleti derleyip toplayan kağanın, yönetim tecrübesinin, bilgeliğinin, idealinin, inancının ve sorumluluk anlayışının taşlara hak edilmiş tezâhürleridir. “Alp” tipinin karakter yapısında kahramanlık, cihangirlik ideali gibi yüce duyguların mevcudiyetinin yanında açları doyurmak, çıplak olanı giydirmek, fakir halkı zengin kılmak gibi sosyal yapıyı yakından ilgilendiren, toplumu daima iri ve diri tutan dinî, ahlâkî erdemler de bulunmaktadır. Tespit edilen bu manevî dinamiklerin temelinde: “*Tanrı buyurduğu için*” ifadesinde gördüğümüz tek Tanrı inancı vardır ve bu inanç, kişiye “alp” tipinin sahip olduğu karakter yapısını kazandırmıştır.

Anadolu’da XV. asrın ortalarına doğru yahut ikinci yarısında yazıya geçirildiği anlaşılan Dede Korkut Hikâyelerinde Oğuzların, “alp” tipini yaşatmaya devam ettiklerini görüyoruz. Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde: “*Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş –idi. Şami günlüğü yir yüzüne dikdürmüş-idi. Ala şayvanı gök yüzüne aşanmış idi.*”⁴ Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boyda: “*...Salur Kazan yirinden turmuş-idi. Toksan başlu ban ivlerin kara yirün üzerine dikdürmüş-idi.*”⁵ Aynı hikâyede Dedem Korkut’un gelip boy boylaması, soy soylaması sırasında düzüp koştığı Oğuz-nâmede:

*Kanı didiüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler*⁶

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu anlatan hikâyede ise: “*Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş –idi. Kara yirün üstine ağ ban ivin dikdürmüş-idi. Ala şayvan gök yüzüne aşanmış idi.*”⁷ gibi ev ve çadır üzerine yapılan canlı tasvirler ile Dedem Korkut’un aynı zamanda dünyanın gelip geçiciliğini de ortaya koyan: “*Dünya menüm diyenler*” ifadesi, “alp” tipinin karakter yapısında gördüğümüz gökyüzüne ve mekâna hâkim olma iştihâkının birer tezâhürüdür. Bu ev ve çadır tasvirleri bize, Oğuz Kağan’ın oğullarına hitâbındaki mekân tasvirini hatırlatmaktadır.

Zaman ve mekân içinde dünyanın en geniş imparatorluklarından birisini kuran bozkırlı Türklerin, yazın yaylalarda avcılık ve hayvancılık yaparak hayatlarını idâme ettirirken, kışın da barınmak üzere kalıcı evler inşa ettikleri, bu suretle yerleşik hayata geçip ekincilikle uğraştıkları bilinmektedir. Nitekim, Gök-Türk hâkanlarının, ikâmet etmek

³) Prof. Dr. Muharrem ERGİN, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İSTANBUL, 1973, s.18,19.

⁴) Prof. Dr. Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*, Ebru Yayınları 8, İSTANBUL 1986, s.11.

⁵) Prof. Dr. Muharrem ERGİN, *a.g.e.*, s.22.

⁶) Prof.Dr. Muharrem ERGİN, *a.g.e.*, s.33.

⁷) Prof.Dr. Muharrem ERGİN, *a.g.e.*, s.34.

amacıyla sağlam meskenlerden kurulmuş merkezlerinin olduğunu bize Çin kaynakları haber verir.⁸ Başlangıçta çağın en yüksek harp sanayisine sahip olan Türkler, temeli akıncılık ve avcılığa dayanan bir “akıncı medeniyeti” kurmakla iktifa etmemişler, bilâhare temeli yine avcılık ve akıncılıkla birlikte tarım, hayvancılık ve ticarete dayanan, umumiyetle de barışçı ruhun hâkim olduğu bir “ekinci medeniyet” tesis etmişlerdir.⁹ “Akıncı medeniyetinde” gördüğümüz “alp” tipinde; güç, kuvvet, kahramanlık ve cihangirlik gibi dışa dönük aktif bir ruh dinamizminin yerini, “ekinci medeniyetinde”; dayanışma, paylaşma, sevgi, hoşgörü, barış ve güven gibi kişinin gönül olgunluğunu ortaya koyan, daha az hareketliliği gerekli kılan, iç âleme, tefekküre ait dinî ve ahlâkî temayüller almıştır. Özellikle İslâmiyet’in kabulüyle birlikte ortaya çıkan “eren/veli” tipi, yerleşik düzene geçişin geliştirdiği bir insan tipi olarak karşımıza çıkar.

Dinî akideler, ibadetler, adetler, gelenekler, töreler ve bunlara bağlı bir kısım retler ve kabuller, cemiyet hayatını tanzim eden faktörlerin başında gelir. Özellikle dinî ve ahlâkî kaidelerin yaşandığı ve yaşatıldığı bir toplumun nezdinde, yerleşik kültür ve medeniyete bağlı yüksek bir hayat tarzı ve bir dünya görüşü de oluşur. Dünyada cihangirlik idealini, geniş bir mekânda büyük bir başarıyla gerçekleştiren Oğuz, Fatih, Kanunî gibi idealist Türk hakanlarının kurdukları cihân devletinin, büyümesinin, genişlemesinin ve sürekliliğinin sırrını, milletin sahip olduğu “tevhîd” inancında aramak gerekir. Türklerin başlangıçtan beri tek Tanrı inancına sahip olduklarını biliyoruz.¹⁰ Özellikle esası tevhîd inancına bağlı en son ve en mütekâmil bir din olan İslâmiyet’in, Türkler tarafından büyük küteller halinde kabul edilmesinin özünde, bu tarihî hakikat vardır. Bunun yanında, İslâmiyet’le birlikte Türk İslâm coğrafyasında yetişen Hoca Ahmet Yesevî, Yûnus, Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Akşemseddin, Niyazi Mısri , Fuzûlî, Şeyh Galip gibi gönül sultanlarının insana bakışları, insanı yaratan ve yaratılan münasebeti içerisinde değerlendirmeleri, bunun tabii bir neticesi olarak da insana sevgi, barış ve hoşgörü içinde yaklaşmaları, cemiyet hayatına daima diri, derin ve canlı bir ruh vermiş, bu hayata, haklı olarak geniş bir mekânda dinamizm kazandırmıştır.

İnsanı; ırk, renk, din, mezhep, meslek, meşrep, ayrımı yapmadan sevgiyle kucaklayan; onu, gönül yoluyla manevî terbiyeden geçirmeyi sırf Allah’ın (cc) rızasını kazanmak için gaye edinen iç âlem fatihleri, mensup olduğumuz cemiyet hayatında “veli/eren” tipini ortaya çıkarmıştır. Bir gönül sultanı olan Yûnus’un:

*Elif okuduk ötürü, pazar eyledik götürü.
Yaradılmışı hoş gördük, Yaradan’dan ötürü*¹¹

mısralarında da görüleceği gibi “dostluk”, “kardeşlik”, “sevgi” ve “barış” anlayışına dayalı bir iştiyâkla bütün bir mahlûkatı kucakladığı ortadadır.

Eren/veli tipinde; cihâd-ı ekber denilen titiz ve sürekliliği olan bir gönül terbiyesinde, nefsi tanıma, sıkı bir mücâdeleyle onun merhâlelerini aşma, bütün varlığı, dolayısıyla da insanlığı sevip, birliği ve barışı tesis etme, bununla da görünen âlemin ötesinde görünmeyen ebedî bir âlemlerle münasebet kurma inancı ve özlemi vardır. Türk İslâm kültür ve

⁸) Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU, **Türk Bozkır Kültürü**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ank. 1987, s.108,110.

⁹) Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar**, 1, Dergâh Yayınları, İSTANBUL, 1976, s.151.

¹⁰) Prof. Dr. Hikmet TANYU, **İslâmiyet’ten Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, Boğaziçi Yay., II. Baskı, İST. 1986.

¹¹) Ahmet KABAĞLI, **Yunus Emre**, Toker Yayınları, İstanbul, 1972, s.21.

medeniyetinin teşekkülünde önemli rol üstlenen bu tipin en belirgin hususiyeti, İslâm Dini'nin kaide ve kurallarını, Tasavvufî duyuş ve düşünüşün prensiplerini yaşamak, yaşatmak ve yaymaktır. Aynı zamanda bir nazargâh-ı ilâhî olan gönülü, gönül ocağında sevgiyle, sevdâyla, aşkla okuyan, gönül tanıyan, gönül yapan bu iç âlemin fatihleri, sırf Allah'ın(cc) rızasına erebilmek için, gönül yolunda gönülleri kazanmayı şîâr edinmişlerdir. Yûnus:

*Ben gelmedüm dâ'vi için benüm işüm sevi için
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm¹²*

diyerek, dünyaya geliş gayesinin savaş değil, sevgi olduğunu; dostun evi olan gönülleri yapmak için geldiğini diri ve derin bir bakışla ortaya koyar. Türkler, tarihte savaşçı bir millet olarak tanınmakla beraber, aynı zamanda birlik ve beraberliği, sevgi, dostluk ve hoşgörüyü de gaye edinmiş, bu insanî değerleri hayata geçirmiş yegâne milletlerden birisidir. “Hamdım, piştım, oldum” sözünü söyleyebilme ameliyesinden geçtikten sonra ;“Kim olursan ol, yine gel” diyen Mevlâna ile “Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen / Tâ âşıklar safında tamam olasın sâdik”¹³ diyen Yûnus, bir bakıma kendi iç seferlerini tamamlayıp, gönül fethini gerçekleştirdikten sonra, ülkenin sınırlarını sevgi kanatlarıyla aşıp, insanlığa umudu, sevgiyi, hoşgörüyü, birlik ve beraberliği taşımayı şîâr edinmiş gönül erleridir... Hacı Bayram Veli'nin manevî terbiyesinde yetişen, aynı zamanda kendisi de bir gönül ehli olan Akşemseddin:

*Hak'dan cüdâ görmen eri erdür dü âlem serveri
Eğer kılurlarsa nazar altun ederler dağları¹⁴*

ifadelerinde, her an Allah (cc) ile beraber olan “veli/eren” tiplerinin, dinî ve sosyal hayattaki tesirlerine, her iki âlemde de etkili olduklarından bahisle sahip buldukları manevî güce işaret eder. “Veli/eren” tipinde, gelip geçici olan dünyayı kazanmaktan ziyâde, ebedî olan ahiret âlemini kazanma, hakiki dost olan Allah'a (cc) kavuşma cehti ve istidâdı vardır. Büyük divan şairimiz Fuzûlî:

*Gelün ey ehl-i hakikat çihalum dünyadan
Gayri yerler gezelüm özge safâlar görelüm¹⁵*

derken, içinde yaşadığı acı, elem ve ızdırap dolu hayattan kaçmanın; görünen, bilinen ve yaşanan bu âlemin dışında, ötelerde var olduğuna inandığı ideal bir mekâna sığınmanın hasretini ve umudunu taşımaktadır. XVIII. Yüzyılda yaşamış büyük mutasavvıflarımızdan Şeyh Galib'in de duygu, düşünce ve inanışları, adı geçen bu gönül erlerimizin dünya görüşlerinden farklı değildir. Galib Dede; can ışığının, can iklimindeki sınırsız yükselişini müteakip gökyüzünün fânûsuna bile sığmadığını:

*Bir şu'lesi var ki şem'i cânın
Fânûsuna sığmaz âsmânın¹⁶*

mısralarıyla anlamlandırırken, “veli/eren” tipinin bütün kâinatı, dolayısıyla da insanlığı sevgiyle, üniversal insanlık fikriyle kucakladığına dikkat çeker. Sürekli büyüyen ve

¹²⁾ Faruk K.TİMURTAŞ, **Yunus Emre Divanı**, Tercüman 1001 Temel Eser, 1, s.34.

¹³⁾ Ahmet KABAKLI, **Yunus Emre**, Toker Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1972,s.96.

¹⁴⁾ Mehmet KAPLAN,**Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, Dergâh Yay., İST.1985,s.120.

¹⁵⁾ Ali Nihad TARLAN, **Fuzulî Divanı**, İSTANBUL, 1950, s. 217.

¹⁶⁾ Abdülbâki GÖLPINARLI, **Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür ve Turizm B.Yay., ANK 1985,s.38.

genişleyen bir iç âlemin, uçsuz bucaksız gibi görünen dış âleme sığmaması tahâyüülü, ne kadar derin, ne kadar güzel ve ne kadar ince bir lirizm söyleyişini ortaya koyuyor...

Alp tipinde gördüğümüz dış mekânda ilerleme, eren tipinde ise içte açılma, genişleme ve yükselme inanç ve idealleri, içtimaî hayatımızda “alperen” gibi yeni bir karakterin doğmasını sağlamıştır. Alp tipinde, dini inançlardan beslenen biyolojik ve psikolojik amillerin tesiriyle dıştan; eren/veli tipinde ise yine dinî ve tasavvufî kaynaklardan beslenerek teşekkül eden içe ait amellerin yapı ve fonksiyonlarında hayatiyetini devam ettiren “cihanı fethetme” ideali, “alperen” tipiyle “Kızılma” ülküsüne, “Nizâm-ı Âlem” mefkûresine; Allah’ın(cc) adını takatin yettiği yere kadar götürebilme ve yayma iştihâkı olan “ İ’lâ-yı Kelimetullah” inancına dönüşür. Zaman zaman “gazi” tipinin taşıdığı hususiyetleri de bünyesinde barındıran “alperen” tipi, Selçuklu Sultanı Alparslan’dan Ertuğrul Gazi’ye, Osman Gazi’den diğer Osmanlı sultanlarına, hattâ Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan bir zaman diliminde varlığını gösterir. Türk Edebiyat Tarihi, bu tipin güzel örnekleriyle süslüdür. 1455-1524 Yıllarında yaşadığı tahmin edilen Sûzî Çelebi’nin yazdığı, Fatih devri gazilerinden olan Mihailoğlu Ali Bey hakkındaki gazavatnâmede:

*Bu Türk azdur diyü itme bahâne
Onun bir şu’lesi besdir cihâna*

beyti ile “Erenlerden kuşanmışdur kuşağı”/“Bu yolda cân viren sanma ölüptür” gibi mısralarda, Müslüman Türk’ün, Allah’ın (cc) rızasını kazanma yolundaki cihangirliğini, şecaâtini, gaziliğini, veliliğini ve bu değerlere sahip olan ruhun ölümsüzlüğünü tespit ediyoruz. Bu durum İslâmiyet’in ruhuna da uygundur. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de Bakara sûresi:2/154. ayetinde Allah (cc): “Allah yolunda öldürülenlere (şehitlere) Ölüler demeyin. Bilâkis onlar diridirler, lâkin siz onu hissedemez, anlayamazsınız.” buyurmaktadır. Savaş meydanlarında düşmana nispetle ordumuzdaki nefer sayısının azlığı bahane değildir. Bir neferin ışığı bile, cihânı aydınlatmaya, onu karanlıktan aydınlığa çıkarmaya kafidir. Zirâ her bir bahadır, kuşağını, belli bir çileyi doldurduktan, manevî bir terbiyeden geçip de ruh olgunluğuna eriştikten sonra erenler elinden kuşanmıştır.¹⁷

Sosyal dengelerin altüst edildiği; millî, dinî ve âhlakî değerlerin çözülüp dejenere olduğu bir toplumda hak, hukuk ve adâletten bahsetmek imkânsızdır. Bu değerlerin ihmal edildiği bir toplumda insan adı verilen en şerefli ve en yüce varlık da maalesef farklı bir yapıya, farklı bir kimlik ve kişiliğe bürünür. Bu itibarla da cemiyetin diline, dinine ve tarihe yabancı, milletin kültür yapısına uyum gösteremeyen insan tipleri ortaya çıkar. Günümüzde kültür değişimleri, yahut batılılaşma adına tarihimiz, dilimiz, dinimiz, ahlâk ve faziletimiz üzerinde oluşturulan senaryolar ile oynanan oyunlar, ihmalimizin, ilgisizliğimizin, gaflet ve nemelazımcılığımızın acı bir sonucudur. Cemiyet hayatında, asrın gerektirdiği şartlara uygun bir kısım sosyal değişimler elbette ki olacaktır. Ancak bu sosyal değişim Prof. Dr. Sadık Tural’ın: “hem fert, hem de toplum için, daha refahlı, daha adil, manevî bakımdan daha huzurlu, kısaca daha insanca bir hayat sağlamak düşüncesine bağlı kabul edişler veya terk edişler” şeklinde tezahür etmelidir. Zira “Sosyal değişim, mükemmel insan ve mükemmel sosyal hayat idealine bağlı olarak ortaya çıkan oluşumlardır.”¹⁸ görüşüne dayalı mükemmel insan tipini, mükemmel sosyal hayat tarzını ortaya çıkarıyorsa gereklidir. Ancak; şuurlu ve kasıtlı olarak sıkıntılı, baskıların içine çekilen, bir kısım indi meselelerle meşgul edilen, bu itibarla da mükemmel insan tipinden ve mükemmel sosyal hayat yaşantısından mahrum bırakılmak suretiyle uyutulan, uyuşturulan bir milletin, millet olma kudretini de kaybedeceği aşikârdır.

¹⁷) Mehmet KAPLAN, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yay., İST. 1985, s.113-116.

¹⁸) Sadık K. TURAL, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. ANK. 1988, s.21.

Türk şiirinde; Tanzimat'tan günümüze kadar, bir yandan bilim ve teknolojiye hayli mesafe kat etmiş olan Batıyı taklit etme temayülleri görülürken, diğer yandan da destanlar döneminin kahramanlık ruhuna duyulan derin hasret ve hayranlık devam eder. Şiirlerindeki gür sesiyle bir meydan adamı olduğunu kabul ettiren Namık Kemal, Hürriyet Kasidesi başlıklı manzumesinde:

*Eder tedvir-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihân titrer sebât-ı pâ-yı erbâb-ı metânetten*

“Bir mekînin azminin kuvveti âlemi çevirir; (bunun gibi) metanet sahibinin ayak diremesinden cihân titrer” diyerek, “alperen” tipinin sahip olduğu manevî güçle, tarihî seyrin bile değiştirilebileceğine işaret eder. Bu ideâl insan tipine duyulan özlemi:

*Âsımın nesli.. diyordum ya... nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek;¹⁹*

diyen Mehmet Akif de derinden hisseder. Akif, manevî oğlu Âsım'ın şahsında; imân, irfan, şecaat gibi manevî değerlerle donanmış, Batının bilim ve teknolojisine sahip, kazandığı temel değerlerini nâmûs bilen, “ideâl insan” tipini görmektedir. Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Malazgirt Destanı'ndan adlı şiirinde, Anadolu'da Malazgirt'le başlayan Türkleşme ve İslâmlaşma hareketinde, alp ve eren tiplerinin manevî güç, kuvvet, istek ve ideallerini:

*Bir tufan koptu Asya'dan,
Urum, sele gark olacak!
Yeni bir iman çağının,
Müjdecisi Şark olacak!
...
Alpları, erenleri, Başbuğları
Ardınca yürüsün tuğları...
Yedi iklim, yüce dağları,
Karış karış Türk olacak!..*

dörtlüklerindeki duygu ve düşünceleriyle terennüm eder. Destanlar döneminden itibaren geniş bir coğrafyayı vatan tutan ecdadımızın kurduğu kültür ve medeniyetin ihtişamı ve bu müteşem yapının yoğurup yetiştirdiği “alperen” tipine duyulan iştihak, Arif Nihat Asya'nın:

*Nerde kaldı o çağlar ki
Analar kurt doğururdu
Hilkât insan çamurunu
Destanlarla yoğururdu”²⁰*

dörtlüğüne hâkim olan şiiriyet ikliminde de hayatiyetini devam ettirir. Arif Nihat'ın bu dörtlüğünde işlenen temada, imajda ve duyduğumuz seste, yine mazinin o ihtişamlı dönemlerine sığınma, o dönemlere kaçış ile birlikte “yeniden var olma” inanç ve telâkkisi de söz konusudur. Dörtlükte “çağlar” kelimesine dolaylı olarak yüklenen “alplik”, “cihangirlik”

¹⁹) Mehmet Akif ERSOY, *age*, s.426.

²⁰)Yrd. Doç. Dr. Pakize AYTAÇ, “Arif Nihat Asya'nın Hayatı ve Sanatı Üzerine”, *Türk Dili*, S. 535, Ağustos 1996, s.184.

ve “kahramanlık” gibi anlam değerleri; “alperen” tipine ve bu tipin “yeniden var olmasına” duyulan derin iştiyâkın bir sonucudur. İnsanın varlığında kuvvetli titreşimlerin, derin heyecanların oluşmasına sebebiyet veren “yeniden varolmak” duyuş ve düşünüşü; cemiyet hayatında tahammül edilemez adaletsizliklere, haksızlıklara ve baskılara karşı direnen insanın, üstün bir mücadele verme azmi ve inancı değil midir?.. Sezai Karakoç:

*Tanrım duam şu ki her şey yeniden toprak olsun
Su toprak olsun
İnsan toprak gibi duysun yeri
Ay toprak olsun
Topraktan kaçanı toprak tutsun
Gün toprak olsun
Kabirler saltanatı toprak olsun
Yazı
Kitap
Ve söz toprak olsun
Ekin ekilmeye mahsus
Yeni tohum atılmaya ait
Yeni insan doğsun için
Toprak olsun ”*

diyerek “yeniden doğuş”, “yeniden diriliş” amacıyla “geriye dönüş” yahut “toprak oluş” adına yaptığı yakarıştâ; dinî, millî, ilmî ve âhlakî zemine oturtulmuş mükemmel bir sosyal hayat tarzına, insanı/insanlığı mutlu ve huzurlu kılacak yeni, yepyeni bir dinamizme duyulan hasret vardır. Şair, “yeniden doğmak” ve “selamete ermek” için toprak olmanın; “yeniden dirilmek” ve “ebedî saadeti” tatmak için de bu yolda ölmenin gerekliliğine ve güzelliğine inanmıştır. Hayatı anlaşılmaz, çekilmez ve yaşanılmaz kılan, bu duruma sebebiyet veren yazı, kitap, fikir düşünce, ürün kısacası, eskiye ait haktan, hakikatten uzaklaşmış ne varsa, bunların toprak olmasını arzu eden şair, kıyamet karamsarlığını çağrıştıran bir ruh hali içinde o eşsiz, o bir ve benzersiz yaratıcının merhametine sığınır; yüreğini insan için, insanlık adına O’na açar... “*Tanrım duam şu ki her şey yeniden toprak olsun*”, mısraıyla başlayan dua: “*Ekin ekilmeye mahsus / Yeni tohum atılmaya ait /Yeni insan doğsun için/ Toprak olsun*” dileğiyle devam eder. Karakoç’un XXI. asırda “yeni insan” imajıyla çizdiği tip, XIII. asırda yaşamış mutasavvıf şairimiz Yunus’un: “*yaratılmışı, yaratandan ötürü seven*” insan tipiyle benzerlik gösterir. Karakoç:

...
*Mekke'ye Medine'ye Şam'a
Kudüs'e Bağdat'a İstanbul'a
Semerkand'a Taşkent'e Diyarbekir'e
Yetiş peygamber imdadı yetiş
Yetiş Allah'ın izniyle
Yetiştir erlerini
Diriliş bayraklarını taşıyan²¹*

ifadeleriyle bir yandan yakılıp yıkılan İslâm coğrafyasının kısmî sınırlarına işaret ederken, bir yandan da Yetiş!. Yetiş!.. Yetiş!.. çığlıklarıyla “yeniden diriliş” esasının, “ilâ-yı kelimetullah” inancının, hasrete ve umuda dönüşen duygulanışını dile getirir.

²¹) Sezai KARAKOÇ, Sezai KARAKOÇ, **taha'nın kitabı/ gül muştusu**, Şiirler II., Diriliş Yayınları, Sirkeci İst, Ekim 1998, 6. Baskı, s.110-112.

Hakkın, hakikatin ve adaletin yeryüzünde kaim olmasını hedefleyen, bu yolda cihâna hakim olma idealini taşıyan “alp”, “eren” ve “alperen” tiplerini yetiştirmek sanıldığı kadar kolay değildir. Ancak bu iş, derin bir tarihî tecrübesi olan, devlet ve ordu geleneğine sahip Müslüman Türk milleti için imkânsız da değildir. İslâmiyet’in Türklükten, Türklüğün ise İslamiyet’ten ayrılmayan bir bütün olduğuna inanan bu millet; geleceğe yön verecek, yeni bir medeniyetin inkişâfına zemin hazırlayacak, yeni ve müreffeh bir hayatı ikâme edecek, insanımızın mutluluğuna, insanlığın ise kurtuluşuna vesile olacak “yeni insan” tipinin arayışı ve beklentisi içindedir. Esasen milletin ma’şeri vicdânında hayatîyetini devam ettiren bu dinamik güç, bir ışık, bir kıvılcımla ortaya çıkacağı günü beklemektedir.

Rıfat ARAZ
